

Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi

Travel Books on Social Studies Textbooks*

Şahin ORUÇ¹

Yildiz Technical University, Faculty of Education, Turkish and Social Sciences Education

Merve AYGÜN²

Yildiz Technical University, Social Sciences Institute, Turkish and Social Sciences Education

ABSTRACT

The use of literary products in social studies lesson is important. Use of literary products as a course material; the course of interest to make it interesting, the student to handle the subject from different perspectives, as well as a positive effect on the permanence of the information. In this respect, one of the literary products that can be used in lessons is the travel book. But traveling; a person's impressions of the places he sees his own perspective and often using a technique of depiction is called literary works. Travels; gives spatial information and is the first source. It is important to use travelbooks with a quality of a historical document, which are realistic and interesting, in the teaching of social studies. The aim of this research is to ensure; to reveal the use of travelbooks in primary school social studies textbooks. In the study; Document analysis technique was used for qualitative research methods. In the research, Social Studies (grades 4-7) textbooks prepared by the Ministry of National Education and Social Studies Lesson Curriculum (Primary and Secondary School 4, 5, 6 and 7 Classes) were used. As a result of the research, it is concluded that the use of travel book in textbooks is limited. Informative texts on how to use travelogues in textbooks and lessons can be increased. Academic studies on this subject can be increased.

Key Words: social studies, travel book, literary work

ARTICLE INFO

Received: 19.11.2018

Revision received:
28.11.2018.

Accepted: 29.11.2018

Published online:
03.12.2018

*This article is presented as an oral presentation in the International Symposium on Textbooks (DEKUS 2018) held in Istanbul on 13-14 April 2018.

¹ Corresponding Author:

Assoc. Prof. Dr.

sahinoruc44@hotmail.com

² Graduate Student

merveaaygun@gmail.com

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Seyahatnameler*

Şahin ORUÇ¹

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Merve AYGÜN²

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi

ÖZET

Sosyal bilgiler dersinde edebi ürünlerin kullanımı önem teşkil etmektedir. Edebi ürünlerin ders materyali olarak kullanımı; dersi sıradanlıktan çıkararak ilgi çekici hale gelmesine, öğrencinin konuyu farklı açılardan ele almasına olanak sağladığı gibi bilgilerin kalıcılığına da olumlu yönde etki etmektedir. Bu açıdan derslerde kullanılacak edebi ürünlerden biri de seyahatnamelerdir. Seyahatname; bir kişinin gezip gördüğü yerlerdeki izlenimlerini kendi bakış açısı ile çoğunlukla betimleme tekniği kullanarak edebi bir üslubla yazdığı eserlere denir. Seyahatnameler; mekansal olarak bilgi verir ve birinci elden kaynak olma özelliği taşır. Tarihsel bir belge niteliği taşıyan, gerçeğe dayanan ve ilgi çekici özelliği olan seyahatnamelerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılması önemlidir. Bu önem doğrultusunda araştırmanın amacı; ilköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarında seyahatnamelerin kullanım durumunu ortaya çıkarmaktır. Araştırmada; nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada doküman olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Sosyal Bilgiler (4-7. sınıflar) ders kitapları ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndan (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar) yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda ders kitaplarında seyahatname kullanımının kısıtlı olduğu sonucuna varılmıştır. Seyahatnamelerin ders kitaplarında ve derslerde nasıl kullanılması gerektiğine dair bilgilendirici metinler arttırılabilir. Bu konu üzerine akademik çalışmalar arttırılabilir.

Anahtar Kelimeler: sosyal bilgiler, seyahatname, edebi ürünler

MAKALE BİLGİSİ

Alınma Tarihi:
19.11.2018
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 28.11.2018.
Kabul Edilme Tarihi:
29.11.2018.
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 03.12.2018

*Bu makale 13-14 Nisan 2018 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Ders Kitapları Uluslararası Sempozyumu (DEKUS 2018) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Doç.Dr.

sahinoruc44@hotmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi

merveaaygun@gmail.com

Giriş

Sosyal bilgiler; sosyal bilimlerin disiplinlerinden meydana gelen ve yaşama dair bilgilerin öğretilmesinde rol oynayan bir derstir (Bilgili, 2013). Bireyin bilgi alt yapısını oluşturan sosyal bilgiler, toplumda iyi insan yetiştirmeyi amaçlar (Bektaş Öztaşkın, 2016). Bu yüzden sosyal bilgiler dersinin iyi bir şekilde öğretilmesi önemlidir.

Sosyal bilgiler dersinin daha iyi bir şekilde aktarılabilmesi ve öğretilmesi adına çeşitli öğretim yöntem, teknik ve materyaller kullanılmaktadır (İlhan, 2016). Bu materyallerden biri de ders kitaplarında kullanılan edebi ürünlerdir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına göre; sosyal bilgiler dersi edebi ürünler ile desteklenmeli ve konulara olumlu etki sağlayacak olan edebi ürünler okunmaya teşvik edilmelidir (MEB, 2017). Sosyal bilgiler dersinde; öğrencilerin ilgisini çekmek adına bu tür edebi ürünlerden yararlanılmalıdır (Yılmaz & Şeker, 2011). Bu tür edebi ürünlerin kullanılması öğrencilerin öğrendikleri konuya başka bir perspektiften bakmalarına olanak sağlayabilir (Öztürk, 2007).

Disiplinlerarası çalışmaların artması ile sosyal bilgiler dersinin etkili öğretilmesi adına birçok alandan yararlanılmaya başlanmıştır, bu alanlardan biri de edebiyattır (Tangülü, 2016). Edebiyat dersinin içeriğinde yer alan edebi metinler sosyal bilgiler derslerinde kullanılabilir. Edebi metin ve türler yalnızca edebiyat dersine has değildir, sosyal bilgiler dersinin içeriği yönünden de edebi türlerin kullanımına önem verilir (Kaymakçı, 2013). Edebi ürünlerin öğrenciler üzerinde bıraktığı etki ile sosyal bilgiler dersinin gayesi arasında yakından bir bağ bulunmaktadır (Demir & Akengin, 2014). Sosyal bilgiler öğretiminde; değer, beceri ve kazanımların aktarılmasında edebi ürünlerin etkisi görülebilir ayrıca disiplinlerarası bilgi paylaşımını da sağlar (Çetin & Hocaoğlu, 2016). Bir edebi ürün olan seyahatnameler de bu bakımdan sosyal bilgiler öğretiminde hem coğrafi, tarihi bilgileri hem de kültürel deneyimleri sınıf ortamına aktarılması yönüyle kıymetli bir öğretim materyalidir (Şimşek, 2015).

Seyahatname; kişinin gezip gördüğü yerlerdeki izlenimlerini, kendi bakış açısı ile çoğunlukla betimleme tekniği kullanarak edebi bir üslub ile yazmış olduğu eserlere denir. Dünyanın çeşitli yerleri ve bu yerlerde hayat süren insanların çeşitli yaşam şekilleri üzerine yazılmış olan seyahatnameler; okuyanları bilgilendirmek ve okuyan kişilerin gezme arzularını karşılamakta önemli bir vazife üstlenmişlerdir (Aktaş & Gündüz, 2011). Okunduğu anda insanın içinde gezme ve görme arzusu oluşturan bu yapıtlar, edebiyat alanının popüler ve en sevilen türünü oluşturmaktadır (Özdemir, 2009). Seyahatnameler her ne kadar bir edebi kaynak olarak görülse de, birçok disiplin için de mühim bilgiler barındırır (Yılmaz, 2013). Sosyokültürel, sosyoekonomik ve düşünce tarihi yazımında yararlanılması son derece önem arz eden yazılardır (Şirin, 2013). İçerikleri açısından seyahatnameler zamansal süreç içerisinde kendi zamanlarında olduğu kadar gelecek zamanları da etkileyebilecek özelliktedirler (Asiltürk, 2009).

Araştırmanın Amacı

Eğitimin vazgeçilmez bir ögesi olan ders kitapları; tüm unsurları ile öğretimin amaçlarını gerçekleştirmeyi hedefler (Kılıç & Seven, 2007). Öğrenme gerçekleşirken öğrenci eğlenmeli ve öğrenmeye karşı olumlu tutum içinde olmalıdır (Oruç & Çağır, 2018). Bu açıdan ders kitaplarının içeriği önem teşkil eder. Seyahatnamelerin ilgi çekici özelliğe sahip olması ve tarihsel bir belge niteliği taşıması yönüyle ders kitaplarının içeriğinde yer alması önemlidir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı sosyal bilgiler ders kitaplarında, seyahatnamelerin kullanım durumunu ortaya çıkarmaktır.

Yöntem

Yöntem olarak nitel araştırma yaklaşımı desenlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama; varlığını sürdüren ve ya geçmişte olan bir durumu hiçbir şekilde müdahale etmeden ortaya koymayı hedefleyen araştırma modelidir (Karasar, 2017:109).

Araştırmada veriler tarama modeli kullanılarak Sosyal Bilgiler (4-7. sınıflar) sınıf ders kitapları ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndan (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar) elde edilmiştir. Araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan sosyal bilgiler ders kitapları (4-7. sınıflar) ile sınırlandırılmış olup bu kitapların künyeleri de aşağıda verilmiştir:

- MEB. (2017). *İlkokul 4 sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Saray Matbaacılık.
- MEB. (2017). *Ortaokul 5 sosyal bilgiler ders kitabı*. İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- MEB. (2017). *İlköğretim 6 sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Koza Yayın Dağıtım.
- MEB. (2017). *İlköğretim 7 sosyal bilgiler ders kitabı*.

Araştırmada kullanılan diğer bir kaynak olan 2017 yılında uygulamaya konulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın künyesi aşağıda verilmiştir:

- MEB. (2017). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı

Araştırmada veriler belge (doküman) incelemesi yöntemi ile incelenmiştir. Doküman incelemesi; amaçlanan olgu ve olaylar üzerine bilgi barındıran yazılı materyallerin çözümünü içerir (Yıldırım & Şimsek, 2016).

Bulgular

Sosyal Bilgiler Ders kitaplarında seyahatnamelerin kullanım durumunu ortaya çıkarmak adına yapmış olduğumuz bu çalışma ile ilgili aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır;

4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf
✓	x	x	✓

Tablo 1. MEB Ders Kitaplarında Sınıflara göre Seyahatname Kullanımı

Tablo 1'e göre MEB ders kitaplarında seyahatname kullanımının 4. ve 7. sınıflarda kullanıldığı görülebilir. Buna ek olarak 5. ve 6 sınıf ders kitaplarında seyahatnamelerin dikkat çekici bir şekilde kullanılmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan sosyal bilgiler ders kitapları (4-7. sınıflar) incelendiğinde seyahatnameler ile ilgili dikkat çeken metin ve görseller şu şekildedir;

Görsel 1. 4. sınıf ders kitabı “Küresel Bağlantılar” Öğrenme Alanı “Dünyada Yaşam Konusu”seyahatnamelere ilişkin bir görsel

ÇİN

Marco Polo (Temsili resim) 7.23

İnsanların uzak ülkelere merakı çok eski zamanlara dayanır. Ünlü gezgin Marco Polo'nun seyahatnamesinde Venedik'ten Çin'e kadar gezdiği yerlerle ilgili izlenimlerini aktardığını görebiliriz.

ARABİSTAN

İbn-i Batuta (Temsili resim) 7.24

Gezgin İbn-i Batuta İslam dünyası gezilerini Seyahatnamesinde anlatmıştır. Seyahatnamesinde yaşadığı dönemde farklı ülkelerdeki yaşamları ile ilgili bilgiler vermiştir.

Sıra Sizde

A. Aşağıdaki boşlukları doldurunuz ve soruları cevaplandırınız.

1. Bir gezgin olsaydım..... gibi ülkeleri gezip görmek ve gördüklerimi başka insanlara anlatmak isterdim.
2. En çok merak ettiğiniz ülke.....
3. Bu ülkeyi merak ediyorum çünkü.....
4. Bu ülke hakkında neler ilginizi çekiyor?
.....

Bu görselde (Görsel 1) görüldüğü üzere bir seyahatname örneği verilmiştir. Seyyahlar üzerinden konu anlatımı yapılmış, Marco Polo ve İbn-i Batuta örneği verildiği görülmüştür. Seyyahların temsili resimleri ve yazmış oldukları seyahatnamelerin içeriği hakkında kısa bilgilere kitapta yer verilmiştir. Bu bilgiler sonrasında öğrencilere konuyla alakalı öğrendiklerini pekiştirecek soruların yönlendirildiği görülmektedir. Öğrencilerin öznel cevapları ile bu bölümü doldurmaları adına boşluklar bırakıldığı görülmüştür.

Görsel 2. 7.Sınıf 3. Ünite, Türk Tarihinde Yolculuk, Siyasi Birlikten Yeniden Beyliklere içerisinde seyahatnamelere ilişkin görseller

Kastamonu'da, Anadolu'da gördüğüm zaviyelerin en büyüklerinden birine rastladım. Burada büyük bir misafirhane ve bir hamam yapılarak bu güzergâhtan gelip geçen yolcuların hiçbir ücret ödemediği ihtiyaçlarını karşılaması sağlanmıştır. Uzak ülkelerden gelenlere elbise ve para, yiyecek et, pirinç, yağ ve helva verilmiştir.

İbni Battuta, Büyük Dünya Seyahatnamesi, s.234.

Aydınolu Ömer Bey; cömert, dindar, gaza ve fetih yapan bir kahramandır. Gaza için hazırladığı donanma ile Bizans'ın başkenti İstanbul'a kadar akınlar yapar, elde ettiği ganimeti Müslümanlara dağıtırdı.

İbni Battuta, Büyük Dünya Seyahatnamesi, s.221.

Ladik (Denizli), Anadolu'daki en güzel ve en büyük şehirlerden biridir. Burada Cuma namazı kılınan yedi cami, rengârenk bağ ve bahçeler, akarsular vardır. Şehirdeki çarşıların güzelliğini tarif etmeye kalemimin gücü yetmez. Burada dokunan altın işlemeli pamuklu kumaşların dünyada bir eşi daha yoktur.

Sultan'ın kapısından zengin olsun fakir olsun hiç kimsenin çevrilmediğini gördüm. Bayram günü yemekler hazırlanırdı. İlim ve din adamlarına, fakirlere sofralar kuruldu.

İbni Battuta, Büyük Dünya Seyahatnamesi, s.207.

Yukarıda verilen görsele (Görsel 2) göre; seyahatnamelerin 7. sınıf ders kitabındaki kullanımlarını görmekteyiz. “Siyasi Birlikten Yeniden Beyliklere” konusu içerisinde İbni Battuta, Büyük Dünya Seyahatnamesi’nden bölümler verildiği görülmektedir. Konu anlatımı içerisinde verilen seyahatnamelerden bu bölümler, okuyucuya o dönemin sosyal ve ekonomik yaşantısı hakkında bilgi vermektedir. Konunun desteklenmesi ve pekiştirilmesi adına ders kitaplarında seyahatnamelerin kullanıldığı söylenebilir. Ders kitaplarında yer alan seyahatname bölümlerinin kısa kısa alıntılar şeklinde yapıldığı görülmektedir. Kitap sayfalarının sınırlı olması, ders süreleri ve öğrencilerin dikkatlerinin dağılmaması adına uzun seyahatname bölümlerine yer verilmediği düşünülebilir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında seyahatnamelerin kısa kesitler halinde yer verilmesinde, öğretilecek konudan uzaklaşılması ve öğrenilecek olan konuları destekleyici bir araç olarak görülmesinin de etkisi olabileceği düşünülmektedir.

Görsel 3. 7. Sınıf, 3. Ünite: Türk Tarihinde Yolculuk, Anadolu’dan Rumeli’ye Geçiş adlı konu içerisinde seyahatnamelere ilişkin bir görsel

Orhan Bey Dönemi’nde beylik, fetihler ve iskân siyaseti ile bölgenin güçlü bir devleti hâlini aldı. Osmanlı Devleti aşağıdaki haritada görülen sınırlara ulaştı:

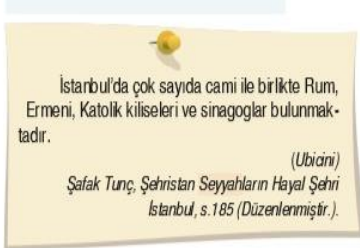
Orhan Bey Döneminde Osmanlı Devleti

Osmanlı Devletinin gücü ile ilgili o dönemde Anadolu’ya gelen Arap seyyah İbni Battuta bakınız neler söylemiş:

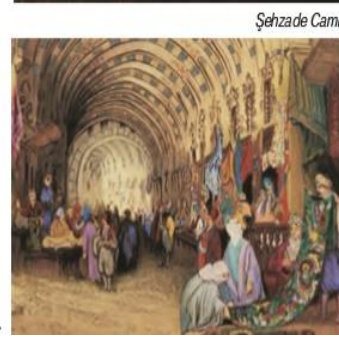
Orhan Bey, Türk hükümdarlarının en büyüğü olduğu gibi toprak, asker ve zenginlik bakımından da en üstünüdür. Yüz dolayında kalesi vardır. Zamanının çoğunu bu kaleleri kontrol etmekle geçirir. Aralıksız olarak Bizans ile savaşır ve kalelerini muhasara eder. İbni Battuta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, s.225.

Orhan Bey’den sonra devletin başına geçen padişahlar Rumeli’nin fethine devam ettiler. 1353’de başlayan Rumeli fetihleri XV. yüzyıl ortalarında Orta Avrupa’ya kadar genişledi.

Seyahatnameler birinci ağızdan çıkan bir kaynak olma özelliği ile dikkat çekmektedir ve bu özelliği ile o dönemi anlamaya çalışan öğrencilerin ufkunu açabilecek bir güce sahiptir. Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan Anadolu’dan Rumeli’ye Geçiş adlı konu aktarılırken kitapta bir seyahatname kesitinin kullanıldığı görülmüştür. Bu seyahatname kesiti İbni Battuta’nın Büyük Dünya Seyahatnamesi’ndendir. (Görsel 3) Bu seyahatname bölümü konu ile doğrudan alakalıdır ve kitapta iğnelenmiş bir görüntüde yer almaktadır.

? Görsellerde Osmanlı’nın hangi özelliğini vurgulanmaktadır? İstanbul’da farklı inançlara ait ibadethanelerin bulun-

Görsel 4. 7. Sınıf, 3.Ünite: Türk Tarihinde Yolculuk, Farklılıklara Rağmen

Seyahatnameler içerik yönünden zengin olduğu için tarih içerisinde özellikle sosyal konular ile bağlantılı seyahatnamelere yoğun olarak rastlamak mümkündür. 7. Sınıf kitabı içerisinde yer alan farklılıklara rağmen konusu içerisinde de Şafak Tunç'un Şehristan Seyyahların Hayal Şehri adlı kitabından kısa bir bölüm verildiği (Görsel 4) görülmektedir. Konu ile doğrudan alakalı olan bu seyahatname örneği okuyucuların geçmişteki yaşantıları daha net bir şekilde algılayabilmesine ve bu bilgiler ışığında günümüzdeki yaşantıları daha iyi muhakeme edebilmesine olanak sağlayabilir.

Araştırma kapsamında incelemeye alınan 2017 yılında yayınlanış Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar) kazanımları incelendiğinde seyahatnamelerin sadece 7. sınıf 2. öğrenme alanı 5. kazanımı ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Kazanım program içerisinde şu şekilde ifade edilmektedir: "Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir. Yerli ve yabancı seyyahların seyahatnamelerinden örneklere yer verir." Bu kazanımın kitaba yansıma şekli aşağıda gösterilmektedir.

Görsel 5. 7. Sınıf, 3. Ünite Türk Tarihinde Yolculuk, Seyyahların Dilinden Osmanlı Kültürü adlı konu içerisinde seyahatnamelere ilişkin bir görsel

Düşünelim!
Kültürel değerlerimizden bildikleriniz nelerdir? Açıklayınız.

Kavramlar

Değer
Kültür
Kültürel öğe

Kültür: Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü.

**SEYYAHLARIN DİLİNDEN
OSMANLI KÜLTÜRÜ**

Osmanlı topraklarını ziyaret eden çok sayıda seyyah Osmanlı insanının yaşamını anlatırken ev ve mahalle hayatına da değinmiştir. Yanı sıra da Avrupalı bir ressamın Osmanlı'da mahalle hayatını resmettiği tabloyu görüyorsunuz. Bu tablodan hareketle, Osmanlı mahalle hayatına ilişkin neler söylenebilir? Bu tabloda sizin dikkatinizi çeken neler bulunmaktadır?

Gezmeyi görmeyi kendisine iş edinen kimsedir, seyyah. Seyahatname, seyyahın gezip gördüğü yerleri metne döküğü yazılardır. Seyahatnameler bir yerin bir kültürün bir devletin tanınması için önemli kaynaklardır. Bu eserleri kaleme alanlar gezdikleri, gördükleri yerleri kendi bakış açılarıyla okuyucularına aktarırlar. Seyyah denilince aklımıza ilk olarak Evliya Çelebi, seyahatname denilince de Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi gelmektedir. Evliya Çelebi gibi bizden seyyahlardan başka Osmanlı topraklarını yabancı birçok seyyah ziyaret etmiş. Bakalım seyyahlar Osmanlı kültür ve değerlerine dair neler söylemişler? Kültürel öğelerimizden hangilerini dünyaya tanıtmışlar?

Konuya seyyahların hayranlıkla bahsettiği Osmanlı evi ile ilgili bir alıntı ile başlayalım.

Diğer bir görsele (Görsel 5) göre; 7. sınıf ders kitabında yer alan "Seyyahların Dilinden Osmanlı Kültürü" adlı konu direk olarak seyahatname ve seyyahlar hakkında bilgi vermek üzere oluşturulduğu görülebilir. Bu bölümün Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı içerisinde yer alan kazanımı karşılamaya yönelik oluşturulduğu düşünülebilir. İlgili bölümde seyyah ve seyahatname kavramların tanımının yapıldığı ve örnekler (Görsel 6) verildiği görülmüştür. Kitapta seyahatnamelerin yanında yer alan yönlendirici soruların, konuyu anlamlandırma ve seyahatnamelerin kullanım amacını vurgulama açısından katkı sağladığı düşünülebilir.

Görsel 6. 7. Sınıf, 3. Ünite Türk Tarihinde Yolculuk, Seyyahların Dilinden Osmanlı Kültürü adlı konu içerisinde seyahatnamelere ilişkin bir görsel

"Türkler arasında yaşayan birinin gözüne çarpan Türklerle ilgili temel özellikler, onların konukseverlikleridir. Bunu bulduğum her yerde bir paşadan, dağ başındaki çadırda yaşayan yürüğe kadar herkeste gördüm; hem de hiçbir karşılık beklemeden. Hacı'nın rüfuh hayatını mübâret, niçince, niçince ister fakir."

Avrupalılar XV. yüzyılın sonlarında baharat üreten ülkelere doğrudan ulaşılmasında başlayan ve 24 yıl süren seyahati ile Çin, Hindistan ve Asya kıtasını batıya tanıtan Marco (Marko) Polo'ya kulak verelim.

"... İnsanı şaşırtacak denli altınları var. Bunca altını ne yapacaklarını bilememiş. Nasıl biz evlerimizi kurşunla kaplarız, bu saray da katksız altınla dünyada kimse de böyle bir şeyi satın alamaz... Bu serveti ölçmeye milyonlar yetmez."

Doğu ülkelerinin zenginliği karşısında Marko Polo'nun gözleri kamaşmıştı ve içinde bulunduğu Avrupa'da fakirlik hâkimdi. Üstelik doğudaki kaynak ve çok artıyordu.

? Asya'da daha ucuz olan ticaret ürünlerinin Avrupa'ya ulaştığında pahalı olmasını nasıl açıklayabilirsiniz?

123

Osmanlı evinin gösterdiği özellikler, niçince, niçince ister fakir. Kahveyi porselen fincanlara koyarlar ve boyalı tahta tepsi üzerine serilerek sıcak olarak size getirirler. Türk ülkesinde kahve çok miktarda içilir, ister fakir ister zengin olan gündün az az ki veya üç fincan içerler. Herkesin göklü kahvehaneler çoktur. Kahve burada büyük kazanlarda pişirilir. Buraya birçokları konusmak için gelirler. Kahvehanelerin dışında, galep geçeni görmek ya da hava almak isteyenlerin oturdukları, üzerleri hasır örtülü taş sealar da bulunmaktadır.

Jan Thavenot, 1655-1656'da Türkiye, s. 97.

"Bütün odalarda yarım metre kadar yükseklikte bir divan bulunur ve divanın üzerine halı serilir. Bu bir kanepedir. Kanepenin etrafında da duvara yaslanmış iki sıra minder bulunur. Türkler el sanatlarına düşkünlüklerini en çok burada sergilerler. Bunlar genelde sırma işlemeli ya da beyaz saten üzerine altın yıldızlı nakışlıdır. Hiçbir şey bu kadar canlı ve süslü görünmez. Bu kanepeler ayrıca o kadar rahat ki galiba bundan sonra sandalyede oturamayacağım. Tavanlar ise hep ahşaptan ve genellikle kakma işlemeli ya da çiçek figürleriyle boyalıdır. Odalar katlanır kapılarla birçok yere açılıyor ve kapıların ardı dolap görevi görüyor, bunlar bence bizimkilerden daha kullanışlı. Pencerelerin arasında eşyalar için küçük raflar var. Fakat burada en çok hoşuma giden şey odanın ortasındaki mermer fışkiyeler. Bu fışkiyelerden dökülen su serinlik veriyor."

Lady Montagu, Şark Mektupları, s. 64-65 (Dizelenmişçir).

Osmanlı evini gösteren tablo

? Alınmada anlatılan evin özelliklerinden hangilerini tablodan görüyorsunuz? Böyle bir evde yaşamak ister miydiniz? Neden? Osmanlı evlerini bu şekilde anlatan seyyahlar bu evlerde nasıl misafir edilmiş olabilirler?

86

Seyahatname örneklerine genel olarak 7. sınıf ders kitabında yoğunluk verildiği söylenebilir.

Görsel 7. 7. Sınıf Ders Kitabı, 5. Ünite: Ekonomi ve Sosyal Hayat, Devletler Gelişiyor adlı konu içerisinde seyahatname ile ilgili bölüm

Avrupalılar XV. yüzyılın sonlarında baharat üreten ülkelere doğrudan ulaşmanın yollarını aradılar. Neden mi? 1271 yılında başlayan ve 24 yıl süren seyahati ile Çin, Hindistan ve Asya kıtasının birçok bölgesini gezen Doğu dünyasını batıya tanıtan Marco (Marko) Polo'ya kulak verelim.

"... İnsanı şaşırtacak denli altınları var. Bunca altını ne yapacaklarını bilemiyorlar... Tüm saray altınlarla kaplanmış. Nasıl biz evlerimizi kurşunla kaplarız, bu saray da katksız altınla kaplı. Öyle ki, hesabı zor yapılır, zaten dünyada kimse de böyle bir şeyi satın alamaz... Bu serveti ölçmeye milyonlar yetmez..."

Marco Polo, Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı 2, s.123.

Doğu ülkelerinin zenginliği karşısında Marko Polo'nun gözleri kamaşmıştı. Hâlbuki aynı dönemde ülkesi Venedik'in de içinde bulunduğu Avrupa'da fakirlik hâkimdi. Üstelik doğudaki kaynak ve ürünlerin Avrupa'ya gelene kadar fiyatları çok artıyordu.

? Asya'da daha ucuz olan ticaret ürünlerinin Avrupa'ya ulaştığında pahalı olmasını nasıl açıklayabilirsiniz?

123

Seyahatname kullanımının tek bir konu altında sınırlandırılmayıp kitabın farklı bölümlerinde yer aldığı bilgisine ulaşılabilir. Ekonomi ile ilgili bir konunun içerisinde Marco Polo'nun Dünyanın Hikaye Edilişi Harikalar Kitabı 2'den bir kesitin kullanıldığı (Görsel 7) görülmektedir. Bu örnek ile o dönemin ekonomik durumu hakkında öğrenciler çıkarımda bulunabilir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırma sonucunda ders kitaplarında seyahatname kullanımının kısıtlı olduğunu söyleyebiliriz. Oruç (2009) yaptığı çalışmada ders kitaplarında %2 ile en az seyahatnamelerin edebi ürün olarak kullanıldığını belirtmiştir. Sosyal bilgiler ders kitapları (4-7. sınıflar) incelendiğinde; seyahatnamelerin kitaplarda genellikle tarih konuları içinde yer aldığı görülmüştür. Bu konuların içeriğinden kaynaklanabileceği gibi seyahatnamelerin kullanımının tarih alanı ile ilişkilendirilmesinden kaynaklanabilir. Yeşilbursa ve Sabancı'nın (2015) yapmış olduğu çalışmada; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, sosyal bilgiler programında edebi ürünleri en çok tarih, coğrafya, hukuk, sosyoloji gibi disiplinlerle bağlantı kurduklarını ortaya çıkarmışlardır. Bu çalışma doğrultusunda öğretmen adaylarının görüşleri ile ders kitaplarında edebi ürünlerin kullanım alanlarının örtüştüğü söylenebilir. Seyahatname kullanımının 7. sınıf ders kitabında ağırlık verildiği araştırma sonucunda görülebilir. Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan 7. Sınıf 2. öğrenme alanı 5. kazanımının seyahatnameler ile ilgili olması, 7. sınıf ders kitabında seyahatnamelerin yer almasında etkisi olduğu görülmektedir. 7. Sınıf ders kitabında yer alan bu konu tarih alanı ile alakalıdır. Ata (2013) ders kitaplarında seyahatnamelerin sadece tarih alanı ile sınırlandırılmayıp Anadolu'nun tarihi ve doğal güzelliklerini, yetişen bitki örtüsünü ve orada yaşayan hayvan türlerini keşfetmelerine yönelik kullanılmasının, gelecek nesillerin çevrelerinde yok olmakta olan doğal güzellikleri takdir etmelerine ve yeniden canlandırma arzularını uyandırabileceğini belirtmektedir.

Seyahatnamelerin genel olarak kitaplarda kısa kesitler halinde verildiği görülmüştür. Seyahatnameler kitapta kimi zaman ilgi çekici bir bilgi olarak verilmiş kimi zamanda diğer konuların içersine entegre edilerek konuyu pekiştirici bir argüman olarak kitaplarda sunulduğu sonucuna varılabilir. Öztürk & Otluoğlu'nun (2002) yapmış olduğu çalışmada yazılı edebi ürünlerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılması öğrencilerin; konuyu daha iyi anlama ve anlatmalarına, istek duymalarına, öğrendiklerini daha iyi anımsamalarına, öğrendiklerini daha iyi bir şekilde bağ oluşturmalarına, zihinlerinde canlandırma yapabilmelerine, bilişsel ehliyetleri ve davranış özellikleri gibi yönlerden kendilerini daha yetkin görmelerine faydası olduğu sonucuna varmıştır. İbret ve diğerleri (2017) yaptığı çalışmada ise öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde en fazla roman, anı, şiir, seyahatname, fıkra, söylev/nutuk ve atasözlerini değer öğretiminde kullandığı sonucuna ulaşmıştır. Bu açıdan bir edebi ürün olan seyahatnamelerin öğretilecek konuların içerisinde yardımcı bir kaynak olarak kitaplarda yer almasının önem teşkil ettiği söylenebilir. Ayrıca kitapta yer alan seyahatname kesitlerine sorulan yönlendirici sorular olduğu görülmüştür. Bu soruların bulunması, okuculara neden o bölümde seyahatnamelerin kullanıldığına dair bir ipucu görevi gördüğü düşünülebilir.

Öneriler

Ders kitaplarında seyahatnamelerin kullanımına ağırlık verilebilir. Seyahatnamelerin kitaplarda genellikle tarih konuları içinde kullanıldığı görülmüştür. Disiplinlerarası yaklaşıma önem verildiği günümüzde seyahatnamelerin coğrafya, ekonomi gibi diğer alanlarda da kullanımını arttırılabilir. Örnek olarak; 6. ders kitabı 3. ünite: Yeryüzünde Yaşam, "İklim: Eşsiz Ülkem Türkiye" konusuna bakıldığında ülkemizde görülen iklim tipleri üzerinedir. Bu bölümde

öğrencilerin ilgisini çekmek ve konuyu örnekler ile pekiştirmek adına Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden bir kesit verilebilir.

dervişe "Kanden gelirsin?", derler? "Berf rahmetinden gelirim", der. Ol ne diyârdır, derler; sovuksan "Ere zulüm" olan Erzurûm'dur, der. "Anda yaz olduğuna râst geldin mi", derler? Derviş eydür: "Vallahi on bir ay yigirmi tokuz gün sâkin oldum, cümle halkı yaz gelir derler, ammâ görmedim", der.

Görsel 8: Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi II. Kitap, Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini - s. 107

Bu kesitin (Görsel 8) sadeleştirilmiş hali şu şekildedir; "Dervişe "Nereden geliyorsun?" derler. O da "Kar rahmetinden gelirim." der. Bunun üzerine "O ne diyardır?" derler. "Soğuktan insana zulüm olan Erzurum'dur." der. "Orada yaz olduğuna rast geldin mi?" derler. Derviş "Vallahi 11 ay, 29 gün sakin oldum. Cümle halk hep yaz gelecek dedi. Ben göremedim." der." Bu kesitten sonra öğrencilere seyahatname ile ilgili sorular yönetilerek konu ile bağlantı kurulabilir. Bu seyahatname bölümünde dikkatinizi ne çekti?, Bu seyahatname ile Erzurum hakkında hangi bilgilere ulaştınız? Sizce Erzurum'da hangi iklim tipi görülmektedir? Bu iklim tipinin özellikleri nelerdir? gibi konuyu pekiştirmek adına sorular yöneltilir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar) kazanımları incelendiğinde 6. sınıf 3. öğrenme alanı 4. kazanım ile bu örnek ilişkilendirilebilir. Bu kazanım şu şekildedir; "Dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak iklim özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur." Kitaplarda yer alacak seyahatname örneklerinin konu ve kazanımlarla ilgili olmasına özellikle dikkat edilmelidir.

Seyahatnamelerin ders kitaplarında ve derslerde nasıl kullanılması gerektiğine dair bilgilendirici metinler arttırılabilir. Bu konu üzerine akademik çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Aktaş, Ş., & Gündüz, O. (2011). *Yazılı ve sözlü anlatım*. (16. Baskı). Ankara: Bilge Matbaa.
- Asiltürk, B. (2009). Edebiyatın kaynağı olarak seyahatnameler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4 /1-I , 911-995.
- Ata, B. (2013). "Sosyal bilgiler öğretim programı ve seyahatnameler: "Çocuklar, ninelerimiz ve dedelerimiz çok yardımseverdi." *Türk Yurdu*, 33(310). 164-166.
- Bilgili, A. S. (2013). *Sosyal bilgilerin temelleri*. (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çetin, T., & Hocaoglu, A. (2016). Sosyal bilgiler dersinde 7. sınıf öğrencilerinin Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi'ne ilişkin algılarının incelenmesi. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 8 (2), 143-161.
- Demir, S. B., & Akengin, H. (2014). *Hikâyelerle sosyal bilgiler öğretimi*. (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- İbret, B., Karasu Avcı, E., Karabıyık, Ş., Güleş, M., & Demirci, M. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlerin öğretiminde edebi ürünlerin kullanımı. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9, 104-124.
- İlhan, G. O. (2016). *Sosyal bilgiler öğretiminde çizgi romanların kullanımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (32. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaymakçı, S. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarında sözlü ve yazılı edebî türlerin kullanım durumu, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 230-255.
- Kılıç, A., & Seven, S. (2007). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kurşun, Z., Kahraman, S. A., & Dağlı, Y. (1998). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi II. Kitap*. Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu Dizini. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MEB. (2017). *İlkokul 4 sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Saray Matbaacılık.
- MEB. (2017). *İlköğretim 6 sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Koza Yayın Dağıtım.
- MEB. (2017). *İlköğretim 7 sosyal bilgiler ders kitabı*. ISBN 978-975-11-4249-8
- MEB. (2017). *Ortaokul 5 sosyal bilgiler ders kitabı*. İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- MEB. (2017). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları
- Oruç, Ş. (2009). Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitaplarında edebi ürünler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (2), 9-24.
- Oruç, Ş., & Çağır, S. (2018). 5. sınıf öğrencilerinin drama yöntemini kullanımının incelenmesi. *International Journal of Social Science Research*, 7 (1), 154-174.
- Özdemir, N. (2009). Turizm ve edebiyat. *Millî Folklor*, 21 (82) 32-49.
- Öztaşkın, Bektaş, Ö. (2016). Sosyal bilimler ve sosyal bilgiler. R. Turan, T. Yıldırım, (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri*. (1. Baskı). İçinde (1-30). Ankara: Anı Yayıncılık
- Öztürk, C., & Otluoğlu, R. (2002). Sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerini ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, 173-182.
- Öztürk, Ç. (2007). Coğrafya öğretiminde edebi metinlerin kullanımı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 70-78.
- Şimşek, A. (2015). Sosyal bilgiler derslerinde bir öğretim materyali olarak edebi ürünler. M. Safran, (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* (4. Baskı) içinde (390-409). Ankara: Pegem Akademi.

- Şirin, İ. (2013). Seyahatnamelerin sosyal bilimlerde kullanım değeri: seyahatname metodolojisi geliştirmenin zorunluluğu. *Türk Yurdu*, 33 (310). 38-43.
- Tangülü, Z. (2016). Efsaneler ile sosyal bilgiler öğretimi. Tokcan H. (Ed.), *Sosyal bilgilerde sözlü ve yazılı edebiyat incelemeleri*. (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Yeşilbursa, C. C., & Sabancı, O. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünlerin kullanımına yönelik görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 19-33.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin
- Yılmaz, K., & Şeker, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin sosyal bilgilere karşı tutumlarının incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 3 (11), 34-50.
- Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı şehir tarihleri açısından yabancı seyahatnamelerin kaynak değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28 (2), 587-614.